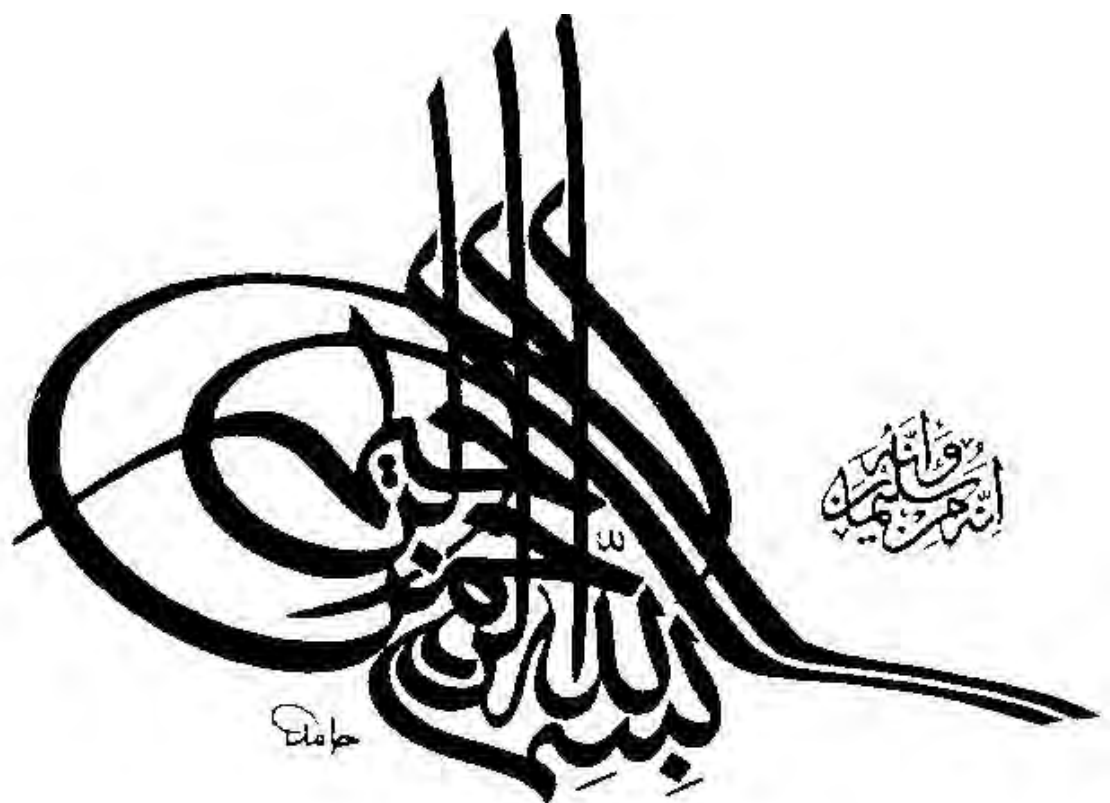

پژوهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي

جهت اخذ درجه ي کارشناسي ارشد در رشته □
تاريخ (M.A)

:□□□□□

نقش شخصيت و اندیشه هاي ميرزا محمود خان
□□□□□ السلطنه در عملکرد مجلس اول مشروطه

استاد راهنما:

□□□□ ناصر تکميل همايون

:□□□□□ □□□□□

□□□□ الهامه مفتاح

:□□□□□ □□□□□

دکتر منصوره اتحاديه

:□□□□□□

محمد حسين کاظمي

□□□□

تقديم به :

روح نزر لوار مادرم

و به تریک زندگی ام که در برابر ناملایمات زندگی ایستادی مودو و لجنه زو

و به تور و توتق لودکانه ی لوشای عزیز

.....و

فصل دوم: اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی سلطنته

۰۰۰ : نگاهی به جنبش مشروطه (از آغاز تا
ریاست احتشام السلطنه بر مجلس اول)

(ب) تشکیل مجلس اول (ویژگی‌های کلی مجلس اول) ...

▷

فصل چہارم : اعلیٰ تعلیم اور تعلیم کی ریاست

تویخانه (.....)

(۱) ترور شاه (زمینه ها و پیامدها)

□ □ □

نتیجه

نویسنده: دکتر احتشام السلطنه از رد

از ریاست

□ □ □ □ □ □ □ □

۱۰۰۰) ۱۰۰۰۰ م ریاست احتشام السلطنه در مجلس اول:

□ □ □

□ □ □ □ □

()

.....	١٠٠
.....	١٠١
.....	١٠٢
.....	١٠٣
.....	١٠٤
.....	١٠٥
.....	١٠٦
.....	١٠٧
.....	١٠٨
.....	١٠٩
.....	١١٠

شکست ایران از روسیه طی دو جنگ و از دست رفتن بخشی از سرزمین‌های ایران‌نشین، نشان داد که جامعه ایستا و سنتی ایران توان مقابله با قدرت‌های متمدنی و پیشرفته را ندارد، لذا برای حفظ اعتبار خویش و مقابله با هجوم روس‌های قدرتمند، باید علل ضعف خود را دریافته به رفع آنها برآید. به دنبال آن شکست بود که ایرانیان به روس‌ها پیوستند. در سال ۱۸۰۶ میلادی، عباس‌میرزا ابتدا به شناسایی علل ضعف و شکست پرداخت. از نظر آگاهان اطلاع یافت، حتی روس‌ها در قزوین و تبریز - روسیه - روس‌ها را جویا شد. پس به همراه مشاور برجسته و کاردان خویش میرزا ابوالقاسم قائم مقام اصلاحاتی انجام داد. اما با روس‌ها پیوسته و پس از وی قائم مقام، دفتر اصلاحات بسته شد. با پادشاهی ناصرالدین شاه در تبریز میرزا تقی‌خان اصلاحات روحی تازه یافت. در سال ۱۲۸۵ شمسی میرزا تقی‌خان در تبریز به سرانجام جان خویش در این راه نهاد اما جانشین وی با تمام اصلاحات وی به مخالفت برخاست. در سال‌های بعد مصلحانی که عمدتاً از دربار و دیوان‌سالاران بودند، در تبریز و سایر نقاط روسیه، روس‌ها را جویا شد. پس به همراه مشاور برجسته و کاردان خویش میرزا ابوالقاسم قائم مقام اصلاحاتی انجام داد. اما با روس‌ها پیوسته و پس از وی قائم مقام، دفتر اصلاحات بسته شد. با پادشاهی ناصرالدین شاه در تبریز میرزا تقی‌خان اصلاحات روحی تازه یافت. در سال ۱۲۸۵ شمسی میرزا تقی‌خان در تبریز به سرانجام جان خویش در این راه نهاد اما جانشین وی با تمام اصلاحات وی به مخالفت برخاست. در سال‌های بعد مصلحانی که عمدتاً از دربار و دیوان‌سالاران بودند، در تبریز و سایر نقاط روسیه، روس‌ها را جویا شد.

از دیگر سو، در دوره ناصرالدین شاه در تبریز میرزا تقی‌خان اصلاحات روحی تازه یافت. در سال ۱۲۸۵ شمسی میرزا تقی‌خان در تبریز به سرانجام جان خویش در این راه نهاد اما جانشین وی با تمام اصلاحات وی به مخالفت برخاست. در سال‌های بعد مصلحانی که عمدتاً از دربار و دیوان‌سالاران بودند، در تبریز و سایر نقاط روسیه، روس‌ها را جویا شد. پس به همراه مشاور برجسته و کاردان خویش میرزا ابوالقاسم قائم مقام اصلاحاتی انجام داد. اما با روس‌ها پیوسته و پس از وی قائم مقام، دفتر اصلاحات بسته شد. با پادشاهی ناصرالدین شاه در تبریز میرزا تقی‌خان اصلاحات روحی تازه یافت. در سال ۱۲۸۵ شمسی میرزا تقی‌خان در تبریز به سرانجام جان خویش در این راه نهاد اما جانشین وی با تمام اصلاحات وی به مخالفت برخاست. در سال‌های بعد مصلحانی که عمدتاً از دربار و دیوان‌سالاران بودند، در تبریز و سایر نقاط روسیه، روس‌ها را جویا شد.

کرده بود. وضع موجود روز به روز بر نارضایي مردم
افزودید. نارضایي‌ها به عهده تبدیل شد. آن
ها از دهانه تپانچه‌ای بیرون آمد که حامل آن از ظلم
و ستم شاه مستبد به ستوه آمده بود. میرزا رضا کرمانی
با الهام از افکار و اندیشه‌های سیدجمال‌الدین اسدآبادی
و دیگران، راه را به دوش کشید و با قتل استبداد
مجسم، ریشه شجره خبیثه ظلم را از بیخ کن کرد.

با قتل ناصرالدین‌شاه به سال ۱۲۸۵ ق جامعہ ایران از
پایه‌های خود افتاد. در آن سال، ناصرالدین‌شاه
با توجه به ضعف شاه جدید، آگاهان جامعہ به تلاش
برای برپایی نظامی قانون‌مندی بود. روشکران در آن سهم‌بسازی
داشتند و رشد آگاهی مردم نتیجه آن‌ها بود. از جمله
افراد آن گروه که از قضا ریشه در خاندان حکومتی داشت،
میرزا محمودخان احتشام‌السلطنه بود که قبل از مشروطه و
پس از آن، در امور حکومتی در ایالات مختلف بود و زمانی نیز به
مأموریت‌های خارج از ایران رفت.

مهم‌ترین مأموریت‌های احتشام‌السلطنه قبل از مشروطه
این‌ها بود:

(۱) سمت یوزباشی کشیک‌خانه را برعهده
داشت.

(۲) به دستور ناصرالدین شاه به
آذربایجان رفت.

(۳) در آن زمان، در میان
مأموران حکومتی، او

(۴) به پیشنهاد امین‌الدوله
شاه به حکومت خمسه
فرستاده شد.

بزرگواران دین بزرگی بر این حقیر دارند. اگر راهنمائی‌های این استادان ارجمند نبود این
استادان محترم پژوهشکده‌ی تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی
به پاس زحمات بی‌شائبه‌ی **استادان ارجمند** پژوهش حاضر
مانند هر پژوهش دیگری بی‌عیب و نقص نیست و البته مسئول
بزرگواری‌های **استادان محترم**.

مقدمه

□- بیان مسئلہ :

جنبش مشروطه‌خواهي از مهم‌ترين حوادث تاريخ معاصر ايران است كه عليه سلطه استبدادي حكومت قاجار صورت گرفت. فساد شديد دستگاه اداري، ضعف قدرت سلطان خصوصاً **محمد قاجار** **محمد شاه** مظفرالدين‌شاه، تأثيرپذيري از تحولات مغرب زمين، رشد آگاهي و افكار عمومي جامعه زمينه **مجلس** **تأثيرپذيري** جنبش گرديد. از دستاوردهاي مهم آن، تأسيس مجلس شوراي ملي به‌عنوان نهادي مدني بود. مجلس اول مشروطه در تاريخ مجالس ايران از اهميت ويژه **مجلس** **مجلس** هم به‌دليل اولين تجربه پارلماني در ايران و هم اقتدار آن نهاد و ايستادگي در برابر سلطان مستبد. اگرچه آن سلطان سرانجام به حمايت نيروهاي بيگانه مجلس را به توپ بست، **مجلس** **مجلس** و ايستادگي در مقابل شاه نزديك به دو سال تداوم يافت و آن تجربه‌اي قابل تقدير بود. **مجلس** **مجلس** اول نمايندگان طبقات مختلف حضور داشتند كه سبب تنوع فكري مجلس شدند. از چهره‌هاي برجسته مجلس ميرزا **مجلس** **مجلس** بود كه ابتدا به‌عنوان نماينده به مجلس راه يافت و سپس به رياست انتخاب گرديد. تأمل در ويژگي‌هاي شخصيتي و انديشه‌هاي وي نشان مي‌دهد كه **مجلس** **مجلس** تحت تأثير تحولات نوين مغرب زمين بود. تلاش او جهت **مجلس** به قانون و قانونمند نمودن امور در دوره رياست مجلس متأثر از آن تحولات است.

براین اساس نگارنده در پژوهش حاضر برآن است که به شخصیت و اندیشه‌های میرزا محمودخان احتشام‌السلطنه پرداخته و تأثیرگذاران بر او را شناسایی و بررسی کند. مسأله اصلی در پژوهش حاضر آن است که شخصیت و اندیشه‌های میرزا محمودخان احتشام‌السلطنه چه تأثیری بر عملکرد مجلس اول مشروطه داشته است؟

۱- اهداف پژوهش:

جهت بررسی مسئله مذکور سوالاتی مطرح می‌گردد تا به فهم بهتر مسئله کمک نماید. آن سوالات عبارتند از:

(۱) چه عواملی در شکل‌گیری شخصیت سیاسی و اندیشه‌های سلطنتی او تأثیر داشتند؟

(۲) سلطنتی او به‌عنوان رئیس مجلس چگونه در تحقق اهداف آن موثر واقع شد؟

(۳) عوامل موثر تسهیل یا منع تداوم ریاست سلطنتی او بر مجلس اول کدامند؟

۲- فرضیه‌های پژوهش:

برای پاسخ به سؤالات فوق فرضیه‌هایی پیش‌بینی شده است که به قرار زیر می‌باشد:

(۱) شخصیت و اندیشه‌های احتشام‌السلطنه خانواده، تحصیل، مطالعه در آثار سیاسی و تاریخی، مأموریت‌های خارجی به روسیه و عثمانی، حضور مداوم در مجلس و عضویت در مجامع سیاسی اجتماعی نقش داشته است.

(۲) ویژگی‌های شخصیتی از جمله قاطعیت، سلامت نفس، جدیت در امور، صداقت و درستکاری و مقام ریاست مدینه امکان تأثیرگذاری وی بر تصمیمات مجلس اول را بیشتر کرد. همچنین نفوذ و مقبولیت احتشام‌السلطنه بین نمایندگان مجلس بر دامنه تأثیرگذاری وی بر عملکرد مجلس تأثیر داشت.

(۳) از عوامل تسهیل‌کننده در ریاست احتشام‌السلطنه بر ویژگی‌های شخصیتی باید از آگاهی وی نسبت به سیستم حکومت پارلمانی و همکاری و حمایت نمایندگان مجلس از نامبرده یاد کرد. این موانع تداوم ریاست

سلطنتی سیاستمداران و سیاستمداران به
سلطنتی ها خوش نیامد، لذا به اخلاقی در کار و
سلطنتی ها. سلطنتی ها داخل مجلس، در بیرون نیز
تندروها خصوصاً وعظاً روزنامه‌ها و انجمن‌ها در تداوم
ریاست و مانع به سلطنتی ها.

۲- سلطنتی ها و اهداف پژوهش:

سلطنتی ها یکی از سه رئیس مجلس اول بود که بر
مهم‌ترین نهاد مدنی نوین ریاست می‌کرد. از این‌جهت جایگاه
ویژه‌ای در تصمیم‌گیری‌های حکومتی داشت. مجلس اگرچه نهادی
نو بود اما در سیستم جدید حکومتی مقامی والا داشت و
به سلطنتی ها سلطنتی ها خویش به‌عنوان نهاد قانون‌گذاری
بیم‌افزاید. با توجه به جایگاه مجلس و مقام ریاست آن،
تاکنون پژوهش‌درخور توجهی درباره میرزا محمودخان
سلطنتی ها به سلطنتی ها مقتدرترین رئیس مجلس سلطنتی ها
نگرفت. علاقه نگارنده به مطالعه در دوره مشروطه و پژوهش
درباره شخصیت‌هایی که علی‌رغم آن‌که چهره‌ای تأثیرگذار
قاطع بودند کمتر مورد توجه قرار گرفتند به این پژوهش
ضرورت بخشید، تا از آن طریق ضمن شناسایی شخصیت و
سلطنتی ها سلطنتی ها او را سلطنتی ها انزوای تاریخی خارج
نماید.

براین پژوهش اهدافی متصور بود از جمله:

۱) بررسی تاریخی خاندان قاجار و شناخت فعالیت‌های
شاخه دولتی قاجار که در جنگ قدرت به نفع قوینلوه‌ها به
سلطنتی ها کنار کشیدند.

۲) مطالعه و شناخت تحولات فرهنگی در ایران قبل از
مشروطه و چگونگی شکل‌گیری انجمن معارف و تأسیس مدارس
نوین و نقش احتشام السلطنه در آن.

۳) آگاهی از زمینه‌ها و نحوه شکل‌گیری نخستین جنبش
سلطنتی ها‌ای در ایران معاصر که در نوع حکومت تحولی بزرگ
به سلطنتی ها سلطنتی ها.

(ب) آگاهی از تأسیس نخستین نهاد قانون‌گذاری و اینکه این نهاد چگونه توانست حضور پر قدرت خویش را بلافاصله بعد از سقوط استبداد به اثبات رساند.

(هـ) تأمل در عملکرد مجلس اول مشروطه و علل عدم موفقیت مجلس و موانع و مشکلات آن.

۲- تعریف مفاهیم:

(الف) **شخصیت:** « مجموعه صفاتی که با ثبات نسبی در یک فرد وجود دارد و به دیگران اجازه می‌دهد تا بتوانند آن را تشخیص دهند و تفاوت او از دیگران را بدانند، شخصیت نامیده می‌شود. در تکوین شخصیت عوامل کلی نقش دارد: زیستی و اجتماعی. عوامل زیستی معمولاً به ارث می‌رسد و از همان ابتدا در فرد وجود دارد. عوامل اجتماعی محصول محیط اجتماعی است، محیطی که فرد اولین سال‌های زندگی خود را در آن گذرانده است، یعنی خانواده، مدرسه، اشخاصی که با او ارتباط داشته‌اند و فقیتهای و شکست‌های اولین دوران کودکی».

(ب) **السلطنه:** میرزا محمودخان احتشام‌السلطنه علامیر، فرزند محمدرحیم خان السلطنه دولو قاجار. وی در سال ۱۲۵۳ در تهران متولد شد و در سال ۱۲۷۳ السلطنه در دوره زندگی خویش به مقام‌های حاکم خراسان، والی کردستان، وزیر مختاری برلن منصوب گردیده و حدود هفت ماه از اول شعبان ۱۲۷۳ در ریاست مجلس اول مشروطه را برعهده داشت.

(ج) **مشروطه:** به جنبش گفته می‌شود که در اواخر دوره مظفرالدین‌شاه قاجار در ایران شکل گرفت و سرانجام با پیروزی رسید. مشروطه به نوعی حکومت نیز گفته می‌شود که بر دو پایه استوار است: مجلسی از نمایندگان مردم و قانون اساسی که به وسیله آن نمایندگان تدوین کردند. در این نوع حکومت شاه نمی‌تواند به میل خویش

۱- م. مهدی، شرح حال رجال ایران، جلد ۱، تهران، ساوالان، ۱۳۷۳.
۲- م. مهدی، شرح حال رجال ایران، جلد ۲، تهران، زوار، ۱۳۷۳.

بر اساس شرایطی است که در قانون اساسی پیش‌بینی شده است. (۱) بعد از پیروزی جنبش مشروطه اولین مجلس شورای ملی تشکیل شد. آن اولین نهاد قانون‌گذاری ایران بود و در تاریخ ۱۲۸۳ ق افتتاح گردیده، حدود بیست ماه تداوم یافت و سرانجام در ۱۲۸۵ ق به فرمان محمدعلی شاه و به وسیله نیروهای قزاق تحت فرمان وی به توپ بسته شد. (۲)

هـ) روشن‌بینی: در فرهنگ معین روشن‌فکر به معنای «...» - که دارای اندیشه روشن است. - کسی که در امور با نظر متجددانه نگردد! (۳) فکر کسی است که وضع موجود را به نقد می‌کشد و در پی تبدیل آن به وضع مطلوب است. همچنین «حرفه‌اش...» انجام فعالیت‌های فکری، فرهنگی و نظری باشد، و در تدوین و بیان نظام‌های فکری فعال (یا دستگاه‌های ایدئولوژیک) بکوشد. (۴)

۲- متغیرها و مدل تحقیق:

پارنده پس از آغاز پژوهش و جمع‌آوری داده‌ها ابتدا متغیرهای پژوهش را مشخص نمود. متغیر وابسته پژوهش عملکرد مجلس اول مشروطه در دوره ریاست احتشام السلطنه بر آن نهاد بود. متغیر مستقل آن نیز شخصیت و اندیشه‌های ایدئولوژیک السلطنه (۵) است.

مدل تحقیق در پژوهش حاضر (۶) - تحلیلی است که در آن با استفاده از اطلاعات به تحلیل عملکرد ایدئولوژیک السلطنه در دوره ریاست مجلس می‌پردازد. بر آن است که نقش شخصیت و اندیشه‌های احتشام السلطنه به عنوان متغیر مستقل را بر عملکرد مجلس اول به یابی متغیر وابسته بررسی نماید و این کار از طریق «یابی وقایع و تحلیل عملکرد ایدئولوژیک‌ها و اطلاعات موجود در اسناد و کتب» گیرد. البته در شکل‌گیری شخصیت و اندیشه‌های احتشام السلطنه عوامل سیاسی، اجتماعی و

۱- آدمیت، فریدون، ایدئولوژی نهضت مشروطیت، جلد ۱، تهران، پیام، ۱۳۷۳

۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، جلد ۱، تهران، سی‌سی، ۱۳۷۳

۳- احمدی، بابک، کار روشنفکری، تهران، مرکز، ۱۳۷۳

فرهنگی نیز دخیل بوده‌اند که در جای خود مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- پیشینه تحقیق:

هنگام انتخاب موضوع جهت پژوهش، نگارنده با تحقیق یا اثری ارزنده درباره‌ی شخصیت و عملکرد احتشام السلطنه برخورد نکرد، کاری که هنوز هم انجام نگرفته است. در آغاز کار چند مقاله که شاید تعداد آن‌ها از شمار انگشتان يك انگشتان که آن‌ها یا نقد خاطرات منتشر شده و یا توصیفی گذرا از زندگی او. در حین کار پژوهش، کتابی *السلطنه به دست نگارنده رسید*. اثری که به وسیله مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر به چاپ رسیده نوشته آقای فرشید مهري است که براساس قرارداد با آن مؤسسه به پژوهش در این زمینه پرداخت. اثر فوق *نامۀ سیاسی اجتماعی احتشام السلطنه از آغاز تا وفات آن مرحوم است*، که نویسنده آن را در شش فصل *مقدمه و فصل اول تا فصل ششم*.

آقای مهري در این پژوهش به اسناد خوبی دسترسی داشته است که گره‌گشا بود. نویسنده کتاب در *مقدمه و فصل اول تا فصل ششم* پژوهش آقای مهري با روش کار نگارنده متفاوت است. نویسنده کتاب، زندگی‌نامه سیاسی اجتماعی احتشام السلطنه *از آغاز تا وفات آن مرحوم* *نامۀ سیاسی اجتماعی احتشام السلطنه از آغاز تا وفات آن مرحوم* *نامۀ سیاسی اجتماعی احتشام السلطنه از آغاز تا وفات آن مرحوم* *نامۀ سیاسی اجتماعی احتشام السلطنه از آغاز تا وفات آن مرحوم* بخشی از پژوهش حاضر را دربر می‌گیرد. توجه نگارنده در این پژوهش عملکرد احتشام السلطنه در دوره ریاست وی بر مجلس اول مشروطه است و بر این دوره از زندگی وی تأکید دارد. نگارنده در این پژوهش سعی نمود از اسنادی که در آن کتاب آمده است، استفاده نماید. نویسنده کتاب به منابع و تحقیقات مختلفی مراجعه نموده است، اما در آن کتاب اثری از مذاکرات مجلس نیست. مذاکرات *مجلس شورای ملی* *مجلس شورای ملی* *مجلس شورای ملی* *مجلس شورای ملی* از مهم‌ترین منابع دست اول است که نحوه اداره

و مشروطه را معني مي‌نماید: «باید قانونی باشد که مردم از روی آن زندگی کنند. پادشاه به سر خود نباشد. مجلسی برپا گردد که کارها را با سگالش به انجام رسانند». این‌ها می‌نمایند که به مشروطه می‌دادند. من این‌ها را پسندیدم و به مشروطه دل بستم.»

جای که کسروی شاهد بسیاری از وقایع بوده و حساسیت خاصی نیز در تاریخ‌نویسی دقیق داشت، اثر وی تألیفی ارزشمند در تاریخ مشروطه است. کتاب با مقدمات فکری، اجتماعی و سیاسی جنبش مشروطه آغاز می‌شود. مؤلف به وقایع و حوادثی می‌پردازد که به مهاجرت صغری و بزرگی در سفارت انگلیس منجر می‌شود. پس از پیروزی جنبش کسروی متوجه آذربایجان می‌شود و به حوادث آن سامان می‌پردازد. از آن پس بیشتر مطالب کتاب راجع به مشروطه در تبریز و آذربایجان است، گاهی نیز به حوادث تهران پرداخته از مجلس و تحولات آن سخن می‌گوید. اندیشه‌ها به گروه تندرو مجلس نزدیک است. دقت کسروی در ذکر وقایع و حوادث و نتیجه‌گیری از رویدادها درخور توجه است. اثر وی به دلیل تیزبینی، دقت و روح نقاد مورخ، بر دیگر آثار هم‌عصران او متمایز است. که قضاوت وی درباره شخصیت‌ها، نظر شخصی مؤلف است و در بعضی موارد از واقعیت به دور می‌باشد. در تاریخ‌نویسی ایران معاصر مقامی ارجمنده دارد. در پژوهش حاضر، حوادث مربوط به مهاجرت مشروطه‌خواهان و درخواستهایشان، اوضاع داخلی ایران در آغاز کار مجلس کسروی تدوین شده است.

(تاریخ بیداری ایرانیان!) کتابی است که کرمانی. وی در تاریخ ایران از طیفی اولیه زندگی در سال ۱۲۸۰ ق به تهران و به تحصیل پرداخت. ناظم‌الدوله استادان برجسته و میرزا ابوالحسن و میرزا حسن آشتیانی و حاج

- محمد، تاریخ بیداری ایرانیان، جلد ۱، تهران، پیکان، ۱۳۸۰
- محمد، تاریخ بیداری ایرانیان، جلد ۲، تهران، پیکان، ۱۳۸۰

شیخ هادی نجم آبادی شاگردی نمود و سپس به محضر سید محمد طباطبایی راه یافت. پس از تأسیس مدرسه اسلام به وسیله سید محمد طباطبایی، فرزند سید طباطبایی رئیس و... «... الاسلام... به مدرسه دعوت و امر نظم مدرسه و بعضی دروس را به عهده وی واگذار نمودند.» بدین جهت به ناظم الاسلام ملقب گردید. با نزدیک شدن به زمان مشروطه وی نیز به محافل سیاسی وارد شد و به «... تشکیل انجمن‌های سری و تأسیس روزنامه ...»

با تغییر ریاست مدرسه اسلام، او کار نظم مدرسه را ترک و به نوشتن تاریخ بیداری پرداخت. ناظم ... ق روانه کرمان شد تا بقیه عمر را در آنجا بگذراند ...

وی از فعالان جنبش مشروطه‌خواهی بود و بسیا ... وقایع را از نظر گذراند. ارتباط با آزادی‌خواهان و مبارزان مشروطه سبب آگاهی ناظم الاسلام از عقاید و افکار آنان گشت. با این آگاهی‌ها شروع به نوشتن اثر خویش نمود. تاریخ بیداری ایرانیان شامل یک مقدمه و پنج جلد است که در آن شرح وقایع ... الحجه سال ... مقدمه با شرح حال ... از مردان برجسته که نقش مهمی در بیداری مردم و جنبش مشروطه داشتند آغاز می‌شود. بیشتر وقایع کتاب به صورت روزشمار ثبت شده است. قسمتی از مطالب کتاب که اتفاقاً مربوط به دوره مورد بحث پژوهش حاضر است (...) ... احتمالاً نویسنده به خاطر ترس از اوضاع زمانه و علنی شدن مخالفت محمدعلی شاه با مجلس از ذکر حوادث این دوره ...

در پژوهش حاضر وقایع مربوط به بانک استقراضی روس و چگونگی خرید زمین بانک و نقش شیخ فضل‌الله نوری در آن همچنین جریان شورای باغ سلطنتی و ملاقات سید محمد

- همان، ص
- همان، ص
- همان، صص